

ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΑΒΡΑΣ

ΥΠΟ
ΟΔΥΣΣΕΩΣ ΛΑΜΨΙΔΗ

ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΑΒΡΑΣ

ΥΠΟ

ΟΔΥΣΣΕΩΣ ΛΑΜΨΙΔΗ

Κατά τή διαδρομή τῶν χρόνων καί τή διαδοχή χρονολογικά περιόδων, εἶναι φαινόμενο σχεδόν καθολικό οἱ νέοι χρόνοι ἢ ἡ νέα περίοδος νά ἀντιμετωπίζουν ιδέες, ιδανικά, ἄτομα, λαούς καί γεγονότα κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς ἐπικρατούσας κάθε φορά συγκυρίας ιδεολογικῶν καί πολιτικῶν περιστάσεων. Εἰδικότερα, αὐτό παρατηρεῖται στήν περίπτωση φαινομένων ἢ καί γεγονότων πού συνδέονται ἄμεσα μέ τὸ ὑφιστάμενο κάθε φορά κοινωνικό σύνολο, ὅπως εἶναι λ.χ. ἡ λαϊκή λατρεία. Στήν περίπτωση ἀκριβῶς τῆς λαϊκῆς λατρείας ἡ ἐπίδραση τῆς κοινωνίας εἶναι ἐμφανῶς ἄμεση.

Παρατηροῦμε, λοιπόν, στό λατρευτικό κύκλο ἑνὸς ἁγίου –στή βιογραφία ἢ στά ἀγιολογικά γι' αὐτὸν κείμενα– πῶς πολλές φορές ἀνάμεσα σέ δύο ἐποχές σημειώνεται κάποια προσθαφαίρεση, πού μεταβάλλει ὄχι μόνο λεπτομέρειες –ἀκόμα καί ἂν πρόκειται γιά σαφῶς μαρτυρημένο ἱστορικό πρόσωπο– ἀλλά ἀκόμα καί –σέ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμό– τὸ χαρακτηριστικό τῆς προσωπικότητάς τοῦ ἴδιου τοῦ ἁγίου.

Ὑπενθυμίζω τὴν ἀμφισβήτηση γιά τὸ πρόσωπο τοῦ ἁγίου Γεωργίου στά ἀγιολογικά γι' αὐτὸν κείμενα στήν Ἀνατολική Ἐκκλησία. Βλ. ἰδιαιτέρως τὸν κανόνα ΕΓ' τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου τοῦ 692, τίτλος: *Ὅτι οὐ δεῖ τὰ ψευδῶς συμπλασθέντα μαρτυρολόγια*. κείμενο: *Τὰ ψευδῶς ὑπὸ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν συμπλασθέντα μαρτυρολόγια, ὡς ἂν τοὺς τοῦ Χριστοῦ μάρτυρας ἀτιμάζοιεν καὶ πρὸς ἀπιστίαν ἐνάγοιεν τοὺς ἀκούοντας, μὴ ἐπ' ἐκκλησίας δημοσιεύεσθαι προστάσσομεν, ἀλλὰ ταῦτα πυρὶ παραδίδοσθαι. Τοὺς δὲ ταῦτα παραδεχομένους, ἢ ὡς ἀληθεῖσι τούτοις προσανέχοντας, ἀναθεματίζομεν*¹. Συγκεκριμένα, τονίζω

---

1. Périclès-Pierre Joannou, *Les canons des conciles œcuméniques*, Fonti, fasc. IX, Discipline générale antique, τ. I, 1, Roma 1962, σ. 200.

ἀκόμα τὴν ἀποκήρυξη ἀγιολογικῶν κειμένων γιὰ τὸν ἅγιο Γεώργιο διὰ τὰ πολλὰ ἐν αὐτοῖς μυθολογήματα² ἀπὸ τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Νικηφόρο Α' (806-815)³ καὶ ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ Νικήτα Δαυίδ, ἐπίσκοπο Δαδύβρων Παφλαγονίας (ἤκμασε στὰ μέσα τοῦ 10ου αἰ.) καὶ συγγραφέα τοῦ βίου τοῦ πατριάρχη Ἰγνατίου⁴, ὁ ὁποῖος ἔγραφε σὲ ἀγιολογικὸ κείμενο γιὰ τὸν ἅγιο Γεώργιο: *Ἐνέτυχον δὲ καὶ ἐτέρῳ δῆθεν μαρτυρίῳ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου πολλὰ τερατώδη παραληροῦντι καὶ φλυαρίας ἀνάμεσα*⁵.

Σὲ ἐπίρρωση τῆς ἀπόψεως, πὼς κάθε ἐποχὴ εἶναι δυνατὸν νὰ προσθαφαιρεῖ λεπτομέρειες στὸ λατρευτικὸ κύκλο ἑνὸς ἁγίου, μνημονεύω ἕναν ἄλλο ἅγιο τῆς ποντιακῆς περιοχῆς, σαφῶς ἱστορικὸ πρόσωπο, πού ἔζησε καὶ ἔδρασε τὸν 11ο αἰ. Πρόκειται γιὰ τὸν ἅγιο Θεόδωρο Γαβρᾶ⁶. Ἡ μεταβολὴ λεπτομερειῶν στὸ βίο καὶ στὸ μαρτύριο τοῦ

2. J. Pitra, *Juris ecclesiastici graecorum historia et monumenta*, τ. 2ος (1868), σ. 332.

3. Βλ. Κ. Κρουμβάχερ-Γ. Σωτηριάδου, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας*, τ. Α' (1897), σσ. 134-37· Η. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, σσ. 489-91.

4. Κ. Κρουμβάχερ-Γ. Σωτηριάδου, ὁ.π., σσ. 334-35 καὶ Η. G. Beck, ὁ.π., σσ. 565-66.

5. Κ. Krumbacher, *Der heilige Georg*, Μόναχο 1909, σ. 181. Γιὰ τὸ ὄλο θέμα βλ. πολὺσηλο λήμμα «Ἀγιολογία» τοῦ Ἐ.Γ. Παντελάκη στῆ *Θρησκευτικὴ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, Ἀθήναι, Μάρτιος 1936, στήλες 185-86. Τὸ πρόσωπο τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀμφισβητήθηκε ὁμως καὶ πάλι ἐπίσημα στῆ Δυτικὴ Ἐκκλησία στὸν 20ὸ αἰ. Βλ. λήμμα «Γεώργιος, ὁ Τροπαιοφόρος μεγαλομάρτυς» τοῦ Στυλ. Παπαδόπουλου, στῆ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, 1964, στήλες 429-30, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

6. Μητροπ. Χρυσάνθου, *Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος*, Ἀρχεῖον Πόντου 4-5 (1933), σσ. 54-55, 455-56· *Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου, ἧτοι Ἀκολουθία... ἐτι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Γαβρᾶ καὶ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν... Τὸ πρῶτον τύποις ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1890 παρὰ τοῦ Ἰωάννου Ἰωσηφίδου Γαβρᾶ, ἐπιμελεία καὶ φροντίδι... Νῦν δὲ ἐπανεξηθὲν διὰ προσθηκῶν καὶ ἐπιδιορθώσεων ἀναγκαίων ἐκδίδεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τὸ δεύτερον, ἐπιστasiaί... Ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει Ἱερουσαλήμ ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ ἱεροῦ κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, 1911 (ἐπιμελητῆς τῆς ὕλης στῆ νέα ἔκδοσις Ὁ πνευματικὸς Ἀνθίμος Γαβρᾶς) καὶ τὸ ἐκεῖ (σσ. 63-67) καταγραφόμενο, ἀλλοιωμένο ὁμως, συναξάριο τοῦ ἁγίου. Τὸ ἴδιο συναξαριακὸ κείμενο, ἀλλὰ στὴν αὐθεντικὴ του γραφῆ, βλ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν Τραπεζοῦντος. I. Θεόδωρος Γαβρᾶς*, *Vyzantijskij Vremennik* 12 (1906) 132-37, ἐδῶ σσ. 135-37. Συναφῆ πρὸς τὸν Θεόδωρο Γαβρᾶ θέματα βλ. Ὁδ. Λαμφίδη, *Ἡ Χρονικὴ Σύνοψις τοῦ Μανασσῆ καὶ ἐν «ἄσμα τοῦ Γαβρᾶ»*, Ἀρχεῖον Πόντου 22 (1958) 199-219 [=Δημοσιεύματα περὶ τὸν Ἑλληνικὸν Πόντον καὶ τοὺς Ἑλληνας Ποντίους, Α' (Ἀθήναι 1982), 261-81] τοῦ ἰδίου, *Τὸ Ἀκριτικὸν ἔπος καὶ τὸ «ἄσμα τοῦ Γαβρᾶ»*, Ἀρχεῖον Πόντου 23 (1959) 33-38 [=Δημοσιεύματα, ὁ.π., σσ. 285-90].*

ἀγίου ἐπιτελεῖται ἀπὸ συγγραφέα σχεδὸν σύγχρονό μας, πὺ βασίζεται, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, σὲ κείμενο ἐνὸς χειρογράφου χρονολογούμενου στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰ. Πράγματι, ὁ Ἄνθιμος Γαβρᾶς⁷ συντάξε νέα ἀκολουθία μὲ βάση, ὅπως ὁ ἴδιος λέει, τὴν ἀκολουθία τὴν καταγεγραμμένην στὸ χειρόγραφο τοῦ Ἰωάννη Οἰκονόμου τῆς Μητροπόλεως Τραπεζοῦντος. Οἱ διαφορὲς πὺ ὁ Ἄ. Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς⁸ διαπίστωσε –καὶ ἐπέκρινε γενικὰ– ἀνάμεσα στὸ κείμενο τοῦ συναξαρίου πὺ περιλαμβάνεται στὸ χειρόγραφο τοῦ 18ου αἰ.⁹ καὶ σὲ ἐκεῖνο πὺ δημοσιεύθηκε στὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ βιβλίου του (1890)¹⁰ ὡθησαν τὸν Παπαδόπουλο-Κεραμέα νὰ ἐπικρίνει πολὺ αὐστηρὰ τὴν ἐκεῖ δημοσιευομένη ἔκδοση τῆς ἀκολουθίας καὶ τοῦ συναξαρίου. Γράφει¹¹: *Ἀντίγραφον αὐτοῦ [δηλαδὴ τοῦ συναξαρίου] ἔδωκα ἔτει 1889 εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις... πρωτοσύγκελλον Ἰωάννην Ἰωσηφίδην Γαβρᾶν... Ὁ πρωτοσύγκελλος Ἰωάννης Γαβρᾶς ἐζήτησε κατόπιν ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς εἰς Θεόδωρον τὸν Γαβρᾶν ἀκολουθίας ἀντίγραφον· ὅπερ λαβὼν ἐξέδωκε διὰ τοῦ τύπου, δυστυχῶς ἡλλοιωμένον καὶ ἐπηυξημένον· ἡλλοιωμένον δὲ καὶ ἐπηυξημένον ἐξέδωκε καὶ αὐτὸ τὸ συναξάριον, χωρὶς τοῦλάχιστον νὰ μνημονεύσῃ ὅτι καὶ τῆς ἀκολουθίας καὶ τοῦ συναξαρίου ἡ κυρία ὕλη πηγάζει ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Δομνηνοῦ· ἀπλῶς δὲ μόνον λέγει καὶ αὐτός, ὅτι τῆς παλαιᾶς ἀκολουθίας συντάκτης εἶναι ὁ ἀπλοῦς ἀντιγραφεὺς Ἰωάννης οἰκονόμος. Βλ. Ἰωσηφίδου (sic) Γαβρᾶ, *Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου*. Ἐν Ἀθήναις 1890, σ. 8 καὶ 48-79.*

Ἐντούτοις, παρόλο πὺ ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς διέσωσε σὲ ἀπόγραφο τὸ προγενέστερο ἀρχαιότερο συναξαριακὸ κείμενο τῆς ἀκολουθίας γιὰ τὸν ἅγιο Θεόδωρο Γαβρᾶ, οἱ νεότεροι ὅμως μετὰ τὸ

7. *Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου*, ὁ.π., σ. 8 (... ἀπετόλμησα νὰ ἀναπληρώσω τὴν Ἀσματικὴν Ἀκολουθίαν... καὶ τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Γαβρᾶ, οὔτινος πρὸ ἡμῶν οἰκονόμος τις Ἰωάννης Τραπεζοῦντιος συντάξεν ἄλλην τινὰ αὐτῶ ἀκολουθίαν, ἢ ὅποια εἶχε δύο κανόνας, εἰς τὴν ὁποίαν κἀγὼ στηριζόμενος ἔλαβον τὰ κυριώτερα ἱστορικὰ μέρη, ἀγαπῶν δὲ τὴν συντομίαν συντάξα ἓνα κανόνα).

8. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολαί*, ὁ.π., σ. 134, σημ. 2.

9. Εὐτυχῶς, ὁ Ἄ. Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς δημοσίευσε τὸ κείμενο αὐτὸ (*Συμβολαί*, ὁ.π., σσ. 134-37).

10. *Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου*, ὁ.π., σσ. 63-67. Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς ἐπέκρινε τὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ βιβλίου, ἐμεῖς ὅμως, ἐπειδὴ ἡ ἔκδοση αὐτὴ εἶναι ἀνεύρετη, παραπέμπουμε στὴ δευτέρη τοῦ 1911. Ἡ ἀκολουθία στὴ δευτέρη αὐτὴ ἔκδοση φαίνεται νὰ εἶναι ὁμοία μὲ ἐκείνη τῆς πρώτης.

11. Ἄ. Παπαδόπουλου-Κεραμέως, *Συμβολαί*, ὁ.π., σ. 135, σημ. 2.

1890 (ἔτος τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου *Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου*) βασίστηκαν στὰ ἐκεῖ τυπωμένα ἀλλὰ ἀλλοιωμένα κείμενα (ἀκολουθία καὶ συναξάριο). Σημειώνουμε τὸν Ἰ. Μηλιόπουλο (1930)¹², ἰδιαιτέρως τὸ Μητροπολίτη Χρῦσανθο (1933)¹³ καὶ ἀκόμα, τελευταῖα, τὴν ἔκδοση τοῦ Λάζαρου Καλαϊτζίδη¹⁴ (1972), ποὺ δὲν ἀποτελοῦσε βέβαια ἐρευνητικὴ προσπάθεια, ἀλλὰ ὁ συγγραφέας μὲ τὴν ἔκδοσή του ἤθελε μόνο, χάριν τοῦ θρησκευόμενου ποντιακοῦ λαοῦ, νὰ διαδώσει τὸ βίο καὶ τὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου Θεόδωρου Γαβρᾶ καθὼς καὶ τὴν ἀκολουθία, ποὺ εἶχε δημοσιευθεῖ στὰ *Ἄνθη τοῦ Παραδείσου* (κατὰ τὴν 2ῃ ἔκδοση τοῦ 1911).

Ἔτσι, ὁ ἱστοριοδίφης καὶ ὁ ἐρευνητής, ἐὰν δὲν εἶχε ὑπόψη τὸ ἀρχαιότερο ἔργο ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ Ἄνθιμος Γαβρᾶς, θὰ ὤφειλε νὰ γράφει τὶς λεπτομέρειες –ἀλλοιωμένες ἢ ὡς προσθήκες– ποὺ ἦσαν ἐκεῖ καταγεγραμμένες. Π' αὐτὸ κρίναμε πὼς ἦταν καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ δημοσιεύσουμε τὸ μελέτημά μας αὐτὸ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν γνήσιων ἱστορικῶν λεπτομερειῶν, ποὺ ἡ λαθροχειρία τοῦ Ἄνθιμου Γαβρᾶ ἀλλοίωσε καὶ παραποίησε.

Ἄλλὰ πρῶτα μερικὰ βιογραφικὰ τοῦ ἁγίου:

Ὁ ἅγιος Θεόδωρος Γαβρᾶς γεννήθηκε στὸ μικρασιατικὸ Πόντο καὶ ἔδρασε ἐκεῖ. Εἶναι, λοιπόν, κατεξοχὴν ὁ ἅγιος, ποὺ ἀντιπροσωπεύει μὲ τὴν καταγωγή του, μὲ τὴ δράση του καὶ τὸ μαρτύριό του τοὺς ἀγῶνες, ποὺ αἰῶνες οἱ Ἕλληνες τοῦ μικρασιατικοῦ Πόντου διεξήγαγαν ἐκεῖ ἕως τουλάχιστον τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς περιόδου γιὰ τὸν ποντιακὸ χῶρο (1204).

Ἡ οἰκογένεια Γαβρᾶ εἶχε τὴν καταγωγή της ἀπὸ τὸ μεσόγειο ὄρεινὸ Πόντο¹⁵. Ὁ Θεόδωρος ἦταν ὁ πρῶτος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν

12. Ἰ. Μηλιόπουλου, *Τραπεζοντιακὰ ἀρχαιολογήματα*, Ε.Ε.Β.Σ. 7 (1930) 70, σμ. 1.

13. Μητροπ. Χρυσάνθου, *Ἐκκλησία*, ὁ.π., σσ. 54, 456. Ὁ συγγραφέας, βασιζόμενος στὸν Ἰ. Μηλιόπουλο, ἀναφέρει τὸν Θεόδωρο Γαβρᾶ ὡς «βλαστὸν τῆς Ἄτρας», γεγονός ποὺ ἀπαντᾶται μόνο στὴν ἀκολουθία καὶ στὸ συναξαριακὸ κείμενο, ποὺ δημοσιεύθηκαν στὸ βιβλίο *Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου*.

14. Λάζαρου Καλαϊτζίδη, *Ὁ Μεγαλομάρτυς ἅγιος Θεόδωρος Γαβρᾶς, ἦτοι ἀκολουθία συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις πνευματικοῦ Ἀνθίμου Γαβρᾶ*, Θεσσαλονίκη 1972.

15. Anne Comnène, *Alexiade* (ἔκδ. Β. Leib, 1943), II, 151, 22/23. Ὁδ. Λαμφίδη, *Ἡ ἐκ τῶν ἀνωτέρω μερῶν» καταγωγή Γρηγορίου τοῦ Γαβρᾶ*, Ἀρχεῖον Πόντου 33 (1975/76) 51-53. Ὁδ. Λαμφίδη, *Συνεχῆς ἡ παρουσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ μικρασιατικὸ Πόντο. Παράγοντες ποὺ συνέβαλαν στὴν ἐπιβίωσή του*, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Φιλοσοφικὴ Σχολή-Πανηγυρικοὶ Λόγοι, ἀρ. 52, Ἰωάννινα 1998.

Γαβράδων, πού, μὲ τὸν τίτλο *δούκας*, στὰ χρόνια τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ (1081-1119) προασπίστηκε τὴν ποντιακὴ περιοχὴ ἐναντίον τῶν μουσουλμάνων Σελτζούκων. Ἀπελευθέρωσε τὸ 1075¹⁶ τὴν Τραπεζούντα, ὅπως καὶ τὶς ἀνατολικὲς καὶ νοτιοανατολικὲς περιοχὲς τοῦ Πόντου, ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους, πού τὴν εἶχαν καταλάβει μετὰ τὴ μάχη τοῦ Μαντζικέρτ (1071). Ἡ ἐπιτυχὴς ἀντιμετώπιση¹⁷ τῶν ἐχθρῶν κατέστησε ἔργῳ οὐσιαστικὴ τὴν αὐτονομία τῆς περιοχῆς καὶ τὴν ἀνεξαρτοποίηση τοῦ Θεόδωρου Γαβρᾶ ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Χρειάστηκε, βέβαια, ὁ Θεόδωρος Γαβρᾶς κατὰ χρονικὰ διαστήματα νὰ μάχεται σκληρὰ ἐναντίον τῶν Τούρκων στὸ νοτιοανατολικὸ Πόντο, καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ ἐμίρη τῆς Θεοδοσιουπόλεως. Σὲ μιὰ πολεμικὴ σύγκρουση συλλαμβάνεται καὶ στὶς 2 Ὀκτωβρίου τοῦ 1098 θανατώνεται¹⁸.

Θεωρήθηκε σχεδὸν ἀμέσως ἀπὸ τὸ χριστιανικὸ πλήρωμα μάρτυς καὶ ἅγιος, ἀφοῦ –κατὰ τὸ συναξάριο πού ἀντέγραψε τὸ 1765, ἀρνήθηκε γιὰ νὰ κερδίσει τὴ ζωὴ νὰ γίνεῖ μουσουλμάνος. Μετὰ τὸ θάνατό του, δεκαπέντε καὶ περισσότερα χρόνια ἀργότερα, ὁ ἀνεψιὸς ἦ, κατὰ τὴ γνώμη ἄλλων ἐρευνητῶν, γιὸς τοῦ Θεόδωρου Γαβρᾶ, Κωνσταντῖνος¹⁹,

16. Anne Comnène, ὁ.π., II, 151, 26/27 ὡς ἴδιον λάχος ἐμαντῶ ἀποκληρωσάμενος· Μητροπ. Χρυσάνθου, Ἡ Ἐκκλησία, ὁ.π., σσ. 54-55· Π. Μώραλη, Ἡ ἀνάλωτος Τραπεζοῦς, Ἀρχεῖον Πόντου 20 (1955) 256-66· Ὁδ. Λαμψίδη, *Συνεχῆς ἡ παρουσία τοῦ Ἐλληνισμοῦ*, ὁ.π., σ. 54, σημ. 39.

17. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ (*Alexiade*, ὁ.π., II, 151, 23-26), ἐγκωμιάζοντας τὸ Θεόδωρο Γαβρᾶ τονίζει τὶς μεγάλες στρατιωτικὲς ικανότητές του, τὸ ὑψηλὸ φρόνημα καὶ τὴν ἀνδρεία του: *Στρατιώτης περιφανῆς γενόμενος ἐπὶ τε φρονήσει καὶ ἀνδρείᾳ ὑπερέχων ἀπάντων, μικροῦ καὶ μηδέποτε ἔργου ἀψάμενος καὶ ἀτνχήσας, ἀλλὰ πάντων ἀεὶ τῶν πολεμίων κρατῶν.*

18. Μητροπολίτου Χρυσάνθου, Ἡ Ἐκκλησία, ὁ.π., σ. 54, καὶ συναξάριο τοῦ ἁγίου (*Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου*, ὁ.π., σσ. 63-67 καὶ Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολαί*, ὁ.π., σσ. 134-37).

19. Οἱ Γάλλοι ἐρευνητῆς F. Chalandon, *Les Comnènes*, II, σ. 36, σημ. 1, καὶ B. Leib (Anne Comnène, *Alexiade*, III, σ. 111, σημ. 1) ὑποστήριζαν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γιὸς τοῦ Θεόδωρου Γαβρᾶ, ἐνῶ ὁ Μητροπολίτης Χρυσάνθος, Ἡ Ἐκκλησία, ὁ.π., σσ. 55, 456, ὅπως καὶ τὸ συναξάριο (*Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου*, ὁ.π., σ. 66, καὶ Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολαί*, ὁ.π., σ. 136) δέχονται ὅτι ἦταν ἀνεψιὸς του.

ὄνομαστός στρατηγός τοῦ βυζαντινοῦ κράτους²⁰, μετακόμισε τὰ λείψανα τοῦ Θεόδωρου Γαβρᾶ ἀπὸ τῆ Θεοδοσιούπολη στὴν Τραπεζούντα²¹ καὶ ἀνήγειρε ἐκκλησία καὶ μονὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Θεοδώρου Γαβρᾶ²². Πολὺ γρήγορα ἡ μνήμη καὶ ἡ λατρεία του καθιερώθηκαν στὴν ποντιακὴ περιοχὴ²³. Δὲν ἔχει ὅμως διασωθεῖ ἕως τὸ 1765 κανένα ἀγιολογικὸ κείμενο, ἀκολουθία ἢ καὶ συναξάριο. Νομίζουμε ὅτι πρέπει καὶ πάλι νὰ γίνουν γνωστὰ ὅσα ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς ἀναφέρει στὸ πολῦτιμο γιὰ τὸ θέμα μας μελέτημά του καταγράφοντας λεπτομέρειες ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, πού ὁ ἴδιος εἶδε καὶ περιγράφει²⁴: *Πρόκειται δη-*

20. Ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς διοίκησε τὸν Πόντο, τὴν Τραπεζούντα καὶ τὸ θέμα Χαλδίας, μετὰ τὸ 1115, ὡς δούκας τῆς Τραπεζούντας, ἀφοῦ προηγουμένως ὑπηρέτησε τὸ βυζαντινὸ κράτος ὡς φρούραρχος τῆς Φιλαδέλφειας καὶ ὡς στρατηγός-διοικητὴς τοῦ ἀριστεροῦ τμήματος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ στὴ μάχη τοῦ Φιλομιλίου τὸ 1115. Βλ. Anne Comhène, ὁ.π., III, σ. 154,27, 157,20, 169,1, 202,30.

21. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολαί*, ὁ.π., σσ. 136-37· *Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου*, ὁ.π., σ. 66· Μητροπολίτου Χρυσάνθου, *Ἡ Ἐκκλησία*, ὁ.π., σ. 456· Ἱ. Μηλιόπουλου, ὁ.π., σ. 70.

22. Ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὸ 1126 στασιάζει κατὰ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐναντίον του ἐκστρατεύει ὁ Ἰωάννης Β΄ Κομνηνὸς τὸ 1139. Ὁ Νικήτας Χωνιάτης (*Historia*, ἐκδ. A. van Dielen, I, σ. 34, στ. 84-88) γράφει: *προθέμενος δὲ μετελθεῖν τοὺς κατὰ τὸ θέμα τῶν Ἀρμενικῶν παρεισφραθέντας βαρβάρους, ἅμα δὲ καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Γαβρᾶν κατασεῖν, χρόνον ἤδη συχρὸν τὴν Τραπεζοῦντα ὑποποισάμενον καὶ ἤθεσι τυραννικοῖς αὐτὴν διεξάγοντα, διὰ τῆς τῶν Παφλαγόνων συναγκείας τὴν πορείαν τίθησιν...* Ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτορας δὲν ἐπέτυχε τὸ σκοπὸ του καὶ τὸ 1140 στέλνει κατὰ τοῦ Κωνσταντῖνου *στρατάρχη*ν περιφανέστατον, ὅπως γράφει ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος (L. Petit, *Monodie de Théodore Prodrome sur Etienne Scylitzes, métropolitte de Trébizonde*, *Izvestiya* 8 (1902/1903) 1-14, ἰδίως σ. 11, στ. 160), ὁ ὁποῖος κατανικᾷ τὸν Κωνσταντῖνο καὶ τὸν ἐξορίζει μακριὰ ἀπὸ τὴν ποντιακὴν περιοχὴ. Τὴν ἴδρυση μονῆς καὶ ἐκκλησίας καὶ τὴν τοποθεσία τῶν οἰκοδομημάτων αὐτῶν σὲ τοπογραφικὴ περιγραφή παραδίδει τὸ χρυσόβουλλο τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Τραπεζούντας Ἀλεξίου Γ΄ Μεγάλου Κομνηνοῦ (1349-1390) γιὰ τοὺς Βενετούς, τὸ Μάρτιο τοῦ 1364· βλ. ἔκδοση καὶ σχόλια D. Zakythinis, *Le chrysobulle d' Alexis III Comnène empereur de Trébizonde en faveur des Vénitiens*, Παρίσι 1932, σ. 34, στ. χρυσόβουλλου 118-19 καὶ σχόλιο σσ. 78-79· βλ. ἐπίσης A.A. Bryer and David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, *Dumbarton Oaks Studies* 20, Washington 1985, ἰδίως σ. 237.

23. Μητροπολίτου Χρυσάνθου, *Ἡ Ἐκκλησία*, ὁ.π., σ. 456· Ζωναρᾶς, 18, 22, σ. 739: *Γαυρᾶ ἐκείνου Θεοδώρου τοῦ σεβαστοῦ καὶ μάρτυρος*· βλ. καὶ *Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου*, ὁ.π., σ. 66 Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολαί*, ὁ.π., σσ. 133-34.

24. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολαί*, ὁ.π., σσ. 133-34.

λαδὴ περὶ παλαιᾶς ἁσματικῆς ἀκολουθίας ἐν ἀντιγράφῳ εὗρισκομένων νῦν ἐν Τραπεζοῦντι, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἐξ εὐγενῶν Ἰωάννου Δομνηνοῦ. Τὸ ἀντίγραφον τοῦτο εἶδον ἰδίῳις ὄμμασιν ἔτει 1884^ω, γενόμενον δὲ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1765 καὶ 1768 καὶ συνιστάμενον ἐκ φύλλων χάρτου μεγάλου σχήματος (μῆκος 0,275, πλάτους 0,19) περικλείει ἐν ἑαυτῷ τριῶν τραπεζοῦντων ἁγίων συναξάρια καὶ ἀκολουθίας, αἵτινες ἐψάλλοντο, ἐν ᾧ χρόνῳ ὑφίστατο ἡ αὐτοκρατορία Τραπεζοῦντος, ἐν ἰδίῳις ναοῖς τῆς ὁμωνύμου αὐτῆς πρωτευούσης πόλεως· καὶ πρῶτον ὑπάρχει ἐν τῷ ἀντιγράφῳ (φύλλ. 1 καὶ ἐξῆς) ἢ εἰς Θεόδωρον ἀκολουθία καὶ τὸ συναξάριον αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐξῆς περιγραφῆς: «Ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, β' αὐτοῦ, μνήμην ἐπιτελοῦμεν τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Γαβρᾶ, τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι». Εἰς δὲ τὸ τέλος ὁ καλλιγράφος ἔγραψε τὸ ἐξῆς: «Τέλος τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Γαβρᾶ, ἐν ἔτει σωτηρίῳ, ἀψξη^ω Σεπτεμβρίου κς^η». Ἦττον δὲ κάμοι, τῷ πονοῦντι, παμμάκαρ, / σαῖς ἰκεσίαις, πταισμάτων δίδου λύσιν». Καὶ στὸ τέλος τῆς περιγραφῆς σημειώνει: Τὴν εἰς Θεόδωρον τὸν Γαβρᾶν ἀκολουθίαν δὲν ἀντέγραψα, τὸ σὺν αὐτῇ ὁμως συναξάριον, οὐτινος ἔλαβον ἀντίγραφον, φανερώνει ἀρκούντως ὅτι εἶναι παλαιὸν ἔργον, ἀναμφιβόλως δὲ οὐχὶ νεώτερον τοῦ 14ου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ παλαιότερον τοῦ 12ου αἰῶνος.

Χωρὶς ἀμφιβολία, ἀφοῦ εἶχε ἰδρυθεῖ ἐκκλησία καὶ μονὴ στὴν Τραπεζοῦντα πρὸς τιμὴν τοῦ Θεοδώρου Γαβρᾶ (ἤδη περίπου εἴκοσι χρόνια μετὰ τὸ μαρτυρικό του θάνατο τὸ 1098), ἦταν ἐπόμενο νὰ εἶχε ὀρισθεῖ καὶ ἀκολουθία εἰδικὴ γιὰ τὴν ἑορτὴ του στίς 2 Ὀκτωβρίου. Ἄρα πρέπει νὰ εἶχε γραφεῖ ἀπὸ τότε ἀκολουθία, μέσα στὴν ὁποία θὰ εἶχε ἐντεθεῖ, προβλεπόμενο ἀπὸ τὸ λειτουργικὸ τυπικὸ, καὶ σχετικὸ συναξαριακὸ κείμενο μὲ τὴ βιογραφία καὶ τὸ μαρτύριο τοῦ ἑορταζομένου ἁγίου. Ἐντούτοις, ἐπαναλαμβάνουμε, δὲν ἔχει διασωθεῖ, στὸ σύνολο ἢ καὶ ἀποσπασματικά, ὅσο γνωρίζουμε, παρόμοιο κείμενο. Βέβαια, ἡ μαρτυρία τοῦ μητροπολίτη Τραπεζοῦντος Ἰωσήφ Λαζαρόπουλου (1364-1368)²⁵ ὑπονοεῖ καὶ αὐτὴ, ὅπωςδήποτε, καὶ λειτουργικὴ τάξη γιὰ τὴν ἑορτὴ τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Γαβρᾶ, δηλαδή ἀκο-

25. Βιογραφικὰ γιὰ τὸν Ἰωσήφ Λαζαρόπουλο βλ. Μητροπολίτου Χρυσάνθου, *Ἡ Ἐκκλησία*, ὁ.π., ἰδίως σσ. 250-54.

λουθία καὶ συναξαριακὸ τουλάχιστον κείμενο²⁶. Πρέπει νὰ φθάσουμε πλέον στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰ. γιὰ νὰ συναντήσουμε ἀκολουθία καὶ συναξαριακὸ κείμενο γιὰ τὸν ἅγιό μας: Ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμος τῆς μητροπόλεως Τραπεζοῦντος²⁷ ἀντιγράφει ἀκολουθία καὶ συναξάριο τοῦ ἁγίου Θεόδωρου Γαβρᾶ σὲ χειρόγραφο, τὸ ὁποῖο ἦταν, κατὰ μαρτυρία τοῦ Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, στὴν κατοχὴ τῆς οἰκογένειας Ἰωάννη Δομνηνοῦ²⁸. Ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμος στὸ τέλος τῆς ἀντιγραφῆς τῆς ἀκολουθίας γιὰ τὸν ἅγιο Θεόδωρο Γαβρᾶ σημειώνει 15 *Μαρτίου 1765*²⁹. Ἀκριβῶς τὰ κείμενα αὐτὰ (ἀκολουθία καὶ συναξάριο) κατὰ τὸν Παπαδόπουλο-Κεραμέα (βλ. στὴ προηγούμενη σ. 8 *Τὴν εἰς Θεόδωρον-12ου αἰῶνος*) προέρχονται ἀπὸ τὴν περίοδο τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν (1204-1261). Ἡ ἄποψη αὐτὴ θεωροῦμε ὅτι ἐνισχύεται ἀρκετὰ ἀπὸ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰ. Λαζαρόπουλου, πού παραθέτουμε στὴ σὴμ. 26.

Ἄτυχῶς, ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ ἡ ἀκολουθία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρευνηθεῖ, γιατί δὲ γνωρίζουμε ποιὰ ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἡ τύχη τοῦ χειρογράφου πού τὴν διέσωσε. Δὲν μπορούμε, λοιπόν, νὰ διαπιστώσουμε ποιῆς ὑπῆρξαν οἱ πηγές, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀντλήσε καὶ ἀντέγραψε ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμος τὸ δικό του κείμενο. Δὲ γνωρίζουμε ἀκόμα κατὰ πόσον ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμος ἀντέγραψε πιστὰ τὰ προγενέστερά του ἀγιολογικὰ καὶ λειτουργικὰ κείμενα καὶ κατὰ πόσον προσέθεσε ἢ ὄχι,

26. Σὲ λόγῳ τοῦ Ἰ. Λαζαρόπουλου (βλ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Fontes Historiae imperii Trapezuntini*, 1897, ὁ.π., σ. 59 καὶ J. O. Rosenquist, *The Hagiographic Dossier of St Eugenios of Trebizond in Codex Athous Dionysii 154*, Uppsala 1996, σ. 214, σσ. 198-203) γράφεται: *Τότε δὴ καὶ αὐτὸς ὁ μάρτυς Θεόδωρος ὁ Γαβρᾶς παρὰ τῶν ἀθέων βαρβάρων τῶν ἐξ Ἰσραὴλ συσχεθεῖς, καὶ μέγας αὐτοῖς πρὸς τοὺς μαρτυρικούς ἀγῶνας ἀναφανεῖς καὶ αὐτοῖς γενναίως ἀντιταξάμενος καὶ νομίμως ἀθλήσας ὑπὲρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, παρ' αὐτοῦ ἐστεφάνωται, τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ διὰ ποικίλων βασάνων καὶ πολυειδῶν δεξάμενος θάνατον*. Βλ. καὶ Μητροπολίτου Χρυσάνθου, *Ἡ Ἐκκλησία*, ὁ.π., σ. 456. Παραπέμπουμε στὴ μαρτυρία πού χορηγεῖ τὸ χρυσόβουλλο Ἀλεξίου Γ' Μεγάλου Κομνηνοῦ γιὰ τὴν ἐκκλησία καὶ μονὴ τοῦ ἁγίου Θεόδωρου Γαβρᾶ στὴν Τραπεζοῦντα (βλ. πῶ πάνω, σ. 7, σὴμ. 23).

27. Ὁ Ἐπαμεινώνδας Κυριακίδης (*Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος ... λογίων*, Ἀθῆναι 1897, σσ. 118-19) ἀναφέρει τὸν Ἰωάννη Οἰκονόμο ὡς συγγραφέα τῶν λειτουργικῶν κειμένων. Βλ. καὶ Μητροπολίτου Χρυσάνθου, *Ἡ Ἐκκλησία*, ὁ.π., σσ. 176, 733.

28. Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ θησαυρίζει τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος (βλ. Ἐπ. Κυριακίδη, ὁ.π., σ. 118).

29. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολαί*, ὁ.π., σ. 134.

λιγότερες ἢ περισσότερες λεπτομέρειες, ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ εἶχε στὴ διάθεσή του ἢ ἀπὸ τὴ γραπτὴ ἢ προφορικὴ παράδοση γύρω ἀπὸ τὸ λατρευτικὸ κύκλο τοῦ ἁγίου Θεόδωρου Γαβρᾶ³⁰.

Περίπου ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1890, νεότερος συγγραφέας ἀγιολογικῶν καὶ ὑμνογραφικῶν κειμένων, ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἄνθιμος Γαβρᾶς, παραδίδει –τὸ ἐπαναλαμβάνουμε– ὅτι συμβουλευτήκε τὴν ἀκολουθία γιὰ τὸ Θεόδωρο Γαβρᾶ (ποὺ *συνέταξε*, γράφει ὁ Ἄνθιμος Γαβρᾶς, ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμος), καὶ ὅτι πολλὰ παρέλαβε ἀπὸ αὐτὴν καὶ ὅτι συνέθεσε νέα συντομότερη ἀκολουθία, τὴν ὁποία δημοσίευσε, ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα παρόμοια, στὸ ἔργο *Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου*.³¹ Ἐκεῖ περιέλαβε καὶ τὸ συναξάριο τοῦ ἁγίου Θεόδωρου Γαβρᾶ, ἀσφαλῶς καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀκολουθία στὸ χειρόγραφο τοῦ Ἰωάννη Οἰκονόμου.

Ἐντούτοις διαπιστώνουμε ὅτι στὸ κείμενο τοῦ ἀρχιμανδρίτη Ἄνθιμου Γαβρᾶ πολλές λεπτομέρειες ποὺ ἀναγράφονται στὴ ἀκολουθία καὶ στὸ συναξάριο δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸ προγενέστερο κείμενο τοῦ Ἰωάννη Οἰκονόμου ἀλλὰ εἶναι προσθήκες τοῦ Ἄνθιμου Γαβρᾶ ἢ ἀλλοιωμένες λεπτομέρειες ἀπὸ τὸ προγενέστερο κείμενο τοῦ Ἰωάννη Οἰκονόμου.

Καὶ ἐὰν μέχρι σήμερα δὲ διαθέτουμε τὴν ἀκολουθία ποὺ ὑπῆρχε στὸ χειρόγραφο τοῦ 1765, ἐντούτοις ἔχουμε ἀπόγραφο τοῦ συναξαρίου, ποὺ, εὐτυχῶς γιὰ τὴ σύγχρονη ἔρευνα, διέσωσε ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς. Ἔτσι, οἱ ἐνστάσεις καὶ οἱ ἐνδοιασμοὶ τοῦ βυζαντινολόγου Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ποὺ τὶς ἐξέφρασε μὲ γενικόλογες παρατηρήσεις³², χωρὶς ὅμως νὰ ὑποδείξει ἐπακριβῶς μέσα στὸ κείμενο τῆς

30. Σημαντικὴ θὰ ἦταν καὶ ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα γιατί τότε τὸ 1765 ἀντιγράφεται ἀγιολογικὸ κείμενο πρὸς τιμὴν Θεόδωρου Γαβρᾶ. Ὑπῆρξε ἄραγε καὶ γιὰ τὴ μονὴ αὐτὴ ἀνανεωτικὴ κίνηση, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς μονῆς τῆς Παναγίας Σουμελά; (Στὰ χρόνια αὐτὰ περίπου συγγράφονται καὶ δημοσιεύονται τὰ κείμενα ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἱστορία καὶ στοὺς ἰδρυτὲς τῆς μονῆς Σουμελά ἀπὸ τοὺς Παρθένιο Μεταξόπουλο καὶ Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη. Βλ. Μητροπολίτου Χρυσάνθου, *Ἡ Ἐκκλησία*, ὁ.π., σ. 734· Ὁδ. Λαμψίδη, *Συμβολὴ εἰς τὸν βίον τῶν Ἀθηναίων μοναχῶν ἰδρυτῶν τῆς μονῆς Σουμελά*, *Τὰ Ἀθηναϊκά*, τεύχ. 2 (1956) 3-12· τοῦ ἰδίου, *Ἡ διασκευὴ τοῦ βίου τῶν ἰδρυτῶν τῆς μονῆς Σουμελά κατὰ Παρθένιον Μεταξόπουλον καὶ Νεόφυτον Καυσοκαλυβίτην*, *Ἀρχεῖον Πόντου* 41 (1987) 3-50).

31. ὁ.π., σ. 8 (βλ. καὶ πῦδ πάνω, σ. 3, σημ. 7).

32. Ἄ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολαί*, ὁ.π. σ. 134, σημ. 2. Βλ. πῦδ πάνω, σ. 3 παράθεση τῆς κριτικῆς.

ἀκολουθίας καὶ τοῦ συναξαρίου τὰ ἀμφισβητούμενα χωρία, ἐπιβεβαιώνονται πλήρως ἀπὸ τὴν παράθεση τῶν δύο ἐκδεδομένων κειμένων τοῦ ἴδιου συναξαρίου, τοῦ ἀπόγραφου τοῦ Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως³³ καὶ τοῦ κειμένου τοῦ Ἄνθιμου Γαβρᾶ.

Κρίνουμε, λοιπόν, ὄχι μόνον σκόπιμο ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖο στὸ σημερινὸ δημοσίευσμά μας νὰ ἀναδημοσιεύσουμε τὰ δύο αὐτὰ κείμενα³⁴ γιὰ τὴν ἐνημέρωση τῶν ἐρευνητῶν. Σημειώνουμε τὸ κείμενο ποὺ εἶναι κοινὸ καὶ στὶς δύο ἐκδόσεις μὲ ὄρθια στοιχεῖα, τὶς προσθήκες μὲ πλάγια καὶ παραθέτουμε μέσα σὲ ἀγκύλες τὶς λέξεις ποὺ δημοσιεύονται ἀλλοιωμένες στὸ κείμενο Ἄνθιμου Γαβρᾶ.

33. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολαί*, ὁ.π., σσ. 135/36.

34. Τὸ αὐθεντικὸ συναξάριο μὲ τὶς σημειώσεις του ἐκ παραλλήλου μὲ τὸ ἠλλοιωμένον καὶ ἐπηξημένον κείμενον στὰ *Ἄνθη τοῦ Παραδείσου*.

Παπαδ.-Κερ. [σ. 135]

Τῷ αὐτῷ μηνὶ β'. Ἄθλησις τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Γαβρᾶ, τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι.

Στίχοι.

Θεοδώρων ὕστατος Γαβρᾶς
μαρτύρων / σπεύσας στεφά-
νων ἠξιώθη τῶν ἴσων.

Δευτερίη Θεόδωρος ἔτλη πῦρ,
γηθόσυνος κῆρ.

Ὁς ἐξ εὐγενῶν καὶ μεγαλοδό-
ξων λαχὼν τὴν ἀρχὴν τῆς γεν-
νήσεως,

πλούτῳ τε πολλῷ καὶ δόξῃ καὶ
ἀξιώματι κεκοσμημένων, περι-
φανῶν τε καὶ ἀνδρικῶν καὶ
τὰ πρῶτα κεκτημένων τῶν ἐν
τοῖς ἀνατολικοῖς μέρεσι θεμά-
των, Χαλδίαν φημί καὶ Κολωνί-
αν καὶ ὅσα αὐτοῖς ὁμοροῦντα
πεφύκασιν· οὐχ ἦττον αὐτὸς
ἐκείνων τῶν γεννητόρων κό-
σμος ἐγένετο, πάντας ὑπερε-
λάσας ἀνδρείαά τε καὶ συνέσει
καὶ πλούτῳ καὶ τῷ μεγέθει τῶν

Ἄνθ. Γαβρ. [σ. 63]

Τῷ αὐτῷ μηνὶ β'. Ἄθλησις τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Γαβρᾶ, τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι.

Θεοδώρων ὕστατος Γαβρᾶς
μαρτύρων / σπεύσας στεφά-
νων ἠθιώθη τῶν ἴσων.

Δευτερίη Θεόδωρος ἔτλη πῦρ,
γηθόσυνος κῆρ.

Ὁ ἐνδοξὸς οὗτος καὶ γενναῖος
ἀθλητὴς τοῦ Κυρίου Μεγαλο-
μάρτυρος Θεόδωρος ὁ Γαβρᾶς, ἐκ
τῆς ἐν Χαλδεῖα κωμωπόλεως
Ἄτρας ὀρμώμενος, [καὶ τὴν τῆς
γεννήσεως ἀρχὴν ἐξ εὐγενῶν
καὶ μεγαλοδόξων λαχὼν,] οὐ
μόνον εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐκεί-
νων φήμην καὶ δόξαν αὐτὸν
ἀφικέσθαι, πλούτῳ τε πολλῷ
καὶ δόξῃ καὶ ἀξιώματι κεκοσμη-
μένων, περιφανῶν τε καὶ ἀνδρι-
κῶν καὶ τὰ πρῶτα κεκτημένων,
τῶν ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς μέρεσι
θεμάτων, [Χαλδεῖαν] φημί καὶ Κο-
λωνίαν, καὶ ὅσα αὐτοῖς ὁμοροῦντα
πεφύκασιν· [ἀλλ'] αὐτὸς ἐκείνων
τῶν γεννητόρων κό-
σμος ἐγένετο, πάντας ὑπερε-
λάσας ἀνδρείαά τε καὶ συνέσει
καὶ πλούτῳ καὶ τῷ μεγέθει τῶν

ἀξιωματῶν πῆχει βασιλικῶ, ὃ δὴ λέγεται, καὶ γεγονῶς κόσμος τοῦ γένους παντός, οὐκ ἔξ ἐκείνων αὐτὸς κοσμηθεὶς, κὰν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν, ἀλλ' οὐ τοῖς ἄρχουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς περιβεβλημένοις τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα τοιούτων ἐκφῦναι γονέων δι' εὐχῆς ἦν. Τοσοῦτοι γὰρ ἦσαν καὶ τοιοῦτοι καὶ τῇ δόξῃ καὶ τῇ συνέσει καὶ τηρήσει τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν πάντας ὑπερνικῶντες, ὥστε, <εἰ> καὶ μηδὲν ἦν κεκτημένος προτέρημα εἰς καλλώπισμα ὃ τούτων ἐκφύς, ἀρκετὸν εἶναι τούτῳ πρὸς δόξαν τὸ τοιούτους λαχεῖν γεννήτορας. Οὗτος οὖν ὁ μεγαλομάρτυς Θεόδωρος πολλὴν ὄτι τὴν καταδρομὴν τῶν Ἀγαρηνῶν ἐνδεικνύμενος, καὶ βουλόμενος τὸ μνημόσυνον αὐτῶν ὀλέσαι ἀπὸ τῆς ὡς ἀπίστων, πολλὰ κατ' ἐκείνων ἐπεδείξατο ἀνδραγαθήματα, καὶ τοσαῦτα ὅσα οὐκ ἔξδον γραφῇ παραδοῦναι. Ἐπεὶ γὰρ καλῶς καὶ προσηκόντως κατὰ τῶν ὀρωμένων καὶ αἰσθητῶν ἐχθρῶν πολέμους καὶ τὰ κατ' ἐκείνων ἀνδραγαθήματα ἐπεδείξατο, ἔδει δὲ καὶ πρὸς τὸν νοητὸν καὶ ἀόρατον ἐχθρὸν ἀντιπαρατάξασθαι, δι' ὃν καὶ μᾶλλον ζηλῶν ἦν κατὰ τῶν ὀρωμένων ἀγωνιζόμενος, δι' εὐχῆς ἦν τοῦτο ποιοῦμενος, τὸ τῷ [σ. 136] μαρτυρικῶ κοσμηθῆναι στεφάνῳ.

ἀξιωματῶν πῆχει βασιλικῶ, ὃ δὴ λέγεται, καὶ γεγονῶς κόσμος τοῦ γένους παντός· οὐκ ἔξ ἐκείνων αὐτὸς κοσμηθεὶς, κὰν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν, ἀλλ' οὐ τοῖς ἄρχουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς περιβεβλημένοις τὴν πορφύραν, καὶ τὸ διάδημα, τοιούτων ἐκφῦναι γονέων δι' εὐχῆς ἦν. Τοσοῦτοι γὰρ ἦσαν καὶ τοιοῦτοι καὶ τῇ δόξῃ καὶ τῇ συνέσει καὶ τηρήσει τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν, πάντας ὑπερνικῶντες, ὥστε [ ] καὶ μηδὲν ἦν κεκτημένος προτέρημα εἰς καλλώπισμα, ὃ τούτων ἐκφύς. Ἀρκετὸν εἶναι [ ] πρὸς δόξαν τὸ τοιούτους λαβεῖν γεννήτορας. Οὗτος οὖν ὁ μεγαλομάρτυς Θεόδωρος [σ. 64] πολλὴν [ ] τὴν καταδρομὴν τῶν Ἀγαρηνῶν ἐνδεικνύμενος, καὶ βουλόμενος τὸ μνημόσυνον αὐτῶν ὀλέσαι ἀπὸ τῆς γῆς ὡς ἀπίστων, πολλὰ κατ' ἐκείνων ἐπεδείξατο ἀνδραγαθήματα, καὶ τοσαῦτα, ὅσα οὐκ ἔξδον γραφῇ παραδοῦναι. Ἐπεὶ γὰρ καλῶς καὶ προσηκόντως, κατὰ τῶν ὀρωμένων καὶ αἰσθητῶν ἐχθρῶν πολέμους, καὶ τὰ κατ' ἐκείνων ἀνδραγαθήματα ἐπεδείξατο, ἔδει δὲ καὶ πρὸς τὸν νοητὸν καὶ ἀόρατον ἐχθρὸν ἀντιπαρατάξασθαι, δι' ὃν καὶ μᾶλλον ζηλῶν ἦν κατὰ τῶν ὀρωμένων ἀγωνιζόμενος, δι' εὐχῆς ἦν τοῦτο ποιοῦμενος τὸ τῷ μαρτυρικῶ κοσμηθῆναι στεφάνῳ·

Ἦν δὲ τῶν πτωχῶν εἰσάπαν προμηθεύμενος, ἐκδικῶν καταδυναστευομένους τούτους παρ' ἐνίων ὀρῶν, ἐλεῶν, βοηθῶν, τοὺς ἀδικοῦντας ὄση δύναμις αὐτοὺς ἀμυνόμενος· ἐκ δὲ τοῦ ἐνὸς τούτου καὶ περὶ τῶν ἄλλων τεκμαίρεσθαι χρή. Τῶν στρατιωτῶν τις ἐκ πενιχρᾶς γυναικὸς σταφυλῆς βότρυν ἀρπάσας τοῦτον βέβρωκεν· ὅπερ εἰς γνώσιν τῷ μεγάλῳ ἔλθόν, διὰ μαγκλαβίων ἐν μέσῳ τοῦ ἄστεος τόπον ἐκ τόπου <ἀμείβοντα> παιδευθῆναι τὸν τοῦτο ποιήσαντα διωρίσατο· ὅπερ καὶ γέγονεν, ὥστε τὸν τοιοῦτον βότρυν ἀντὶ εὐφροσύνης εἰς πικρίαν αὐτῷ γενέσθαι (κατὰ τὴν Γραφήν)¹ καὶ ὑπόδειγμα τὸν τοιοῦτον καὶ τοῖς ἄλλοις γενέσθαι, τοῦ μὴ τοιαῦτα τολμᾶν. Ἐπεὶ δὲ δι' ἐφέσεως εἶχεν, ὡς δεδήλωται, τὸ μαρτυρηῆσαι ὑπὲρ Χριστοῦ, καὶ γε τοῦ σκοποῦ οὐ διήμαρτε·

ἦν δὲ τῶν πτωχῶν εἰσάπαν προμηθεύμενος·

Ἐκ δὲ τοῦ ἐνὸς τούτου καὶ περὶ τῶν ἄλλων τεκμαίρεσθαι χρή. Τῶν στρατιωτῶν τις ἐκ πενιχρᾶς γυναικὸς σταφυλῆς βότρυν ἀρπάσας τοῦτον βέβρωκεν, ὅπερ εἰς γνώσιν τῷ Μεγάλῳ [ἐλθόν], διὰ μαγκλαβίων ἐν μέσῳ τοῦ ἄστε[ως] τόπον ἐκ τόπου [ ] παιδευθῆναι τὸν τοῦτο ποιήσαντα διωρίσατο, ὅπερ καὶ γέγονεν, ὥστε τὸν τοιοῦτον βότρυν, ἀντὶ εὐφροσύνης εἰς πικρίαν αὐτῷ γενέσθαι, κατὰ τὴν Γραφήν, καὶ ὑπόδειγμα τὸν τοιοῦτον καὶ τοῖς ἄλλοις γενέσθαι, τοῦ μὴ τοιαῦτα τολμᾶν. Ἐπεὶ δὲ δι' ἐφέσεως εἶχεν, ὡς δεδήλωται, τὸ μαρτυρηῆσαι ὑπὲρ Χριστοῦ, καὶ γε τοῦ σκοποῦ οὐ διήμαρτε. *Τοῦτον γὰρ τὸν χρόνον βασιλεύοντος Κομνηνοῦ τοῦ Ἐμμανουήλ, ἐν ἔτει 1164 Ἀμηρᾶς τις ἐκ Μελιτινῆς Ἀχμὲτ Μελίκ, ἐξελθὼν τῶν ὀρίων του καὶ εἰς συνέντευξιν ἐλθὼν μετὰ τοῦ ἀποστατοῦντος ἀπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ Ἀυτοκράτορος, Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ τοῦ τυράννου καὶ εἰς φιλίαν παραληφθεὶς, κατακερμάτιζον ὁμοῦ τὰς δυνάμεις τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, πορθοῦντες τὰ*

1. Πρβλ. Δευτερον. λβ', 32.

κρατηθεῖς γὰρ ὑπὸ τῶν Ἀγαρη-
νῶν, Θεοῦ τοῦτο πάντως παρα-
χωρήσαντος, καὶ τῷ ἐκείνων
ὑπερέχοντι καὶ ἀρχῇ καὶ τῇ
ἄλλῃ φυσικῇ ἀγριότητι, ὧς Ἀμυ-
ράλης ἦν τούνομα, τὸν Χριστὸν
ἀρνεῖσθαι κατηναγκάζετο καὶ τῇ
τῶν Ἀγαρηνῶν ἀθέων πίστει
προσέρχεσθαι· εἰ δὲ μὴ τοῦτο
τάχιον ἐλέσθαι ποιήσῃν, κολά-
σεσιν ὑποβληθῆναι πολλαῖς,
σὺν ταύταις ὑποστῆναι καὶ θά-
νατον. Ἐπεὶ δ' οὗτος

μὴ πειθόμενος τῷ τυραννικῷ
ἐκείνῳ κελεύσματι τὸν Χριστὸν
ὁμολογῶν ἦν δυνατωτέρα καὶ
μεγάλῃ φωνῇ καὶ πολὺν τοῦ
τυράννου καταχέων κατάγγελων,

κατὰ Σεβάστειαν, Καισάρειαν,
Κολωνίαν καὶ Νικόπολιν. Τότε
δὴ καὶ ὁ Ἅγιος ἄτε στρατηγὸς
ὢν καὶ ἡγεμὼν Χαλδείας Τραπε-
ζοῦντος καὶ Κολωνίας, κατ' αὐ-
τῶν ἐπιῶν καὶ ἄοκνος ὢν καὶ ὀ-
ξὺς τὴν φύσιν, πολλῶν δὴ μάλι-
στα τῇ ψυχῇ ἐρρωμένος, πολλὰ
καὶ περιφανῆ πολεμικὰ κατ' αὐ-
τῶν εἰγάσατο. Σφόδρα δὲ φοβε-
ρὸς τοῖς ἐχθροῖς γενόμενος καὶ
πολλοὺς τῶν στρατηγῶν τοῦ
Μελίκ ἀποκτείνας, ἐγκύπτει τέ-
λος τῇ ἀπεινίᾳ τῶν ἐχθρῶν ἐν
μεγίστῃ μάχῃ γενομένη πρὸ τῆς
Νεοκαισαρείας μεταξὺ τοῦ ἀπο-
στάτου Ἀνδρονίκου τοῦ τυράν-
νου καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ τοῦ
Ἀμηρᾶ Μελιτηνῆς Ἀχμέτ Μελίκ.

Κρατηθεῖς γὰρ ὑπὸ τῶν Ἀγαρη-
νῶν, Θεοῦ τοῦτο πάντως παρα-
χωρήσαντος, καὶ τῷ ἐκείνων
[ὑποτρέχοντι], καὶ ἀρχῇ, καὶ τῇ
ἄλλῃ φυσικῇ ἀγριότητι, [ ]
τὸν Χριστὸν ἀρνεῖσθαι
κατηναγκάζετο, καὶ τῇ τῶν Ἀ-
γαρηνῶν ἀθέων πίστει προσέρ-
χεσθαι, εἰδὲ μὴ τοῦτο τάχιον
ἐλέσθαι ποιήσῃν, κολάσεσιν
ὑποβληθῆναι πολλαῖς, σὺν
ταύταις ὑποστῆναι καὶ θάνατον.
[σ. 65] Ἄλλ' ὁ πολὺς τῇ συνέσει
καὶ μέγας ἐν σοφίᾳ ἀθλητῆς οὗ-
τος τοῦ ὑψίστου

μὴ πειθόμενος γὰρ τῷ τυραννικῷ
ἐκείνῳ κελεύσματι καὶ γεγονυῖα
τῇ φωνῇ τὸν Χριστὸν Υἱὸν Θε-
οῦ καὶ Θεὸν ὁμολογῶν τοιού-
τους πρὸς Ἀμυράλην λόγους ἐ-

ποιήσατο. Οὐδὲν τῶν ὀρωμέ-
νων ἐμοὶ τερπνόν, ὅλης τῆς ἐ-
πιθυμίας εἰς τὸ παθεῖν ὑπὲρ
Χριστοῦ κεκενωμένως. Τί δόξαν
μοὶ ὑπισχνεῖ, ἧς οὐκ εἶ κύριε; Τί
δίδως, ἃ καὶ σοὶ θάττον ἀπολεί-
πει; τί δ' ὡς φοβερόν τὸν θάνα-
τον ἀπειλεῖ, ὃς σοὶ μᾶλλον ἀ-
παντᾶ φοβερός; Ἐν ἐμοὶ τερ-
πνόν, τὸ μετὰ Χριστοῦ εἶναι· Ἐν
δὲ φοβερόν, τὸ ἐκείνου χωρίζε-
σθαι. Εἰ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομί-
αν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώ-
πους ἄκραν συγκατάβασιν τοῦ
ὑψίστου ἔγνωσ, οὐκ ἂν τοίνυν
πολέμος τοῖς Χριστιανοῖς γε-
νόμενος τοσοῦτους τῷ πυρὶ καὶ
σιδήρῳ παρεδίδους· οὗτοι γὰρ
τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν τετυχη-
κότες νῦν εὐφραίνονται. Σὺ δὲ
βληθήσῃ ὄντως ἐν γεένῃ πυ-
ρός. Ἐνωτίζου τοίνυν τοῖς ἐ-
μοῖς ρήμασι, καὶ τὴν πατρώαν
πλάνην ἀποπτύσας, πίστευε
τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὃς τὸ πανά-
χραντον αὐτοῦ αἷμα ἐξέχεεν ἐπὶ
τοῦ Σταυροῦ· ἵνα σὲ λύσῃ ἐκ
τῶν τῆς πλάνης δεσμῶν. Ἀνα-
γεννήθητι οὖν δι' ὕδατος καὶ
Πνεύματος, ὅπως τύχῃς ἀφέσε-
ως τῆς σῆς προαγνωσίας πλημ-
μελήμασι, καὶ γείνης ἀφέσε-
ως τῆς σῆς προαγνωσίας πλημ-
μελήμασι, καὶ γείνης μέτοχος
τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν· καὶ μὴ
κακῶς διακρίνων τὴν ἀλήθειαν,
ὥσει τὸν ἡγεμόνα νοῦν ἀπολω-
λεκῶς τῆς βελτιώσεως τὰ χεί-
ρονα προτιμήσης, καὶ λογικὸς

πρῶτον μὲν ἐπὶ χιόνος πρηνῆς
 ἀπλωθεὶς πολλὰς κατὰ τοῦ
 νώτου ἐδέξατο μάστιγας,
 δοκοῦντος τοῦ τυράννου διὰ
 τῆς τοιαύτης ἴσως αἰκίας
 μεταστῆσαι τοῦτον τῆς ὀρθῆς
 καὶ ἀμωμήτου πίστεως·

ἐπεὶ δὲ εὔρεν αὐτὸν
 ὅλως μὴ πειθόμενον, ἀλλὰ γεγω-
 νοτέρᾳ φωνῇ μᾶλλον κηρύσσον-
 τα τὸν Χριστόν,

πρῶτον μὲν μεληδὸν ὁ μάρτυς

ὄν τῶν ἀλόγων γενῶν ἐκουσί-
 ως σεαυτὸν ἀναδείξεις ἀλογώ-
 τερον, ὡς καὶ τοῦ αἰωνίου πυ-
 ρὸς μέτοχος γεινῆς. Ταῦτα δέ,
 οὐ γὰρ μαλάσσεται ἢ ἀτίθασος
 ψυχὴ, βαθύτερον εἰσέδυσαν εἰς
 τὴν ψυχὴν τοῦ τυράννου, ἥτις
 παρελόγιστο· ὅθεν ταραχῆς καὶ
 ὀργῆς ἐχόμενος ἐπιτάττει, ἵνα
 δρυμντάταις βασάνοις τὸν Θεό-
 δωρον ἐπιβάλλωσι· καὶ πρῶτον
 μὲν ὁ τρισμακάριστος ἐπὶ χιό-
 νος πρηνῆς [ἐκταθείς,] πολλὰς
 κατὰ τοῦ [νό]του ἐδέξατο μάστι-
 γας. Δοκοῦντος τοῦ τυράννου
 διὰ τῆς τοιαύτης ἴσως αἰκίας
 μεταστῆσαι τοῦτον τῆς ὀρθῆς
 καὶ ἀμωμήτου πίστεως· ἀλλὰ
 πολλῶ ἄλλως ἐξέβη τὸ προᾶγμα
 ἢ ὅπερ ᾤετο, εὔρε γὰρ αὐτὸν
 ὅλως μὴ πειθόμενον, μᾶλλον δὲ
 γεγωνοτέρᾳ τῇ φωνῇ [ ] κηρύσ-
 σοντα τὸν Χριστόν
 καὶ τὴν ἐξ ὕψους ἀντίληψιν ἐπι-
 καλούμενον οὕτως: *Εὐχαριστῶ
 Σοι, Βασιλεῦ ὕψιστε Υἱὲ καὶ λόγ-
 γε τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἀνάξιον ὄντα
 με καταξίωσας ἐν τῷ σταδίῳ
 τῆς ἀθλήσεως. Ἐνίσχυσον τοῦ
 γενέσθαι με νῦν θυσίαν εὐπρόσ-
 δεκτος ἐνώπιον σοῦ τοῦ ἐπὶ ξύ-
 λου τανυθέντος τῇ σῆι ἀγαθότη-
 τι διὰ τὴν Σωτηρίαν ἡμῶν. Εὐ-
 δόκησον, Βασιλεῦ ἅγιε, τῇ θείᾳ
 σου ἀντιλήψει τοῦ γενέσθαι με
 μέτοχον τῆς σῆς ἐπουρανίου
 βασιλείας: Ταῦτα δὲ τοῦ ἁγίου
 λέγοντος, [σ. 65] εἰς τοιαύτην
 παραφροσύνην προῆλθεν ὁ τύ-
 ραννος, ὥστε [τῇ προστάξει αὐ-*

κατετέμετο, τοῦ τυράννου τοῦ-
το προστάξαντος· εἶτα τὴν θε-
ορρήμονα τούτου γλώτταν ἐκτέ-
μοντες, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς
ἀνηλεῶς ἐξώρυστον, τό τε δέ-
ρας ἀφαιροῦσι τῆς κεφαλῆς, καὶ
χειρῶν τε καὶ ποδῶν καὶ παντός,
ἄλλου μέρους στερήσαντες τέ-
λος παρέδωκαν τῷ πυρί, καὶ

τοῦ] μεληδὸν ὁ μάρτυς κατετέ-
μετο. [ ] Τὴν θεορρήμονα τού-
του γλώτταν [ἐξέτεμον], [ ] τοὺς
ὀφθαλμοὺς ἀνηλεῶς ἐξώρυσ-
τον. Τὸ [ ] δέρας ἀφαιροῦσι τῆς
κεφαλῆς, καὶ χειρῶν τε καὶ πο-
δῶν, καὶ [τέλος] παντός ἄλλου
μέρους στερήσαντες, [ ] παρέ-
δωκαν τῷ πυρί. Καὶ ὅτε μὲν ἡ
θεορρήμων αὐτοῦ γλώττα ἐξε-
τέμετο, ὁ Ἅγιος οὐκ ἔλληγε δο-
ξολογῶν. Ἄλλ' οἷον δὴ δῶρον
τὸ κάλλιστον προσέφερε τῷ
Θεῷ! καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐ-
τοῦ, ὅτε ἀνηλεῶς ἐξώρυστον,
τοιαύτην ἀφίει φωνήν προσφε-
ρέσθω θυσία ὁ ὀφθαλμός, τῷ ἀ-
ληθινῷ καὶ θείῳ φωτί, ὅπερ ἐν
ἡμῖν ἔκτισε τὸ φῶς· καὶ τῆς
κεφαλῆς αὐτοῦ τοῦ δέρατος ἀ-
φαιρουμένου ἔλεγεν· ἃ ὁ δημι-
ουργὸς τῆ κεφαλῆ ἔθησαύρισε,
τηρήσωμεν δι' αὐτῶν τὸν θη-
σαυρὸν τῆς πίστεως ἄσυλον,
καὶ ὡς ὁσμὴν εὐωδίας ταύτην
προσφέρωμεν αὐτῷ· Ὅτε δὲ
χειρῶν τε καὶ ποδῶν, καὶ παν-
τὸς ἄλλου μέρους στερουμένου,
εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ ἔλεγεν·
ὡσεὶ βότρυς εὐφρόσυνος, ἀπο-
τεμνόμενος, ἐκ κλήματος ἀμπέ-
λου, τῷ Θεῷ προσφέρομαι. Ἐν
πυρί δὲ βληθεὶς ὁ μάρτυς, ὥσ-
περ τὸ πάλαι οἱ τρεῖς παῖδες
τὴν κάμινον εἰς δρόσον μετέβα-
λον, οὕτω καὶ ὁ Ἅγιος ὁμότρο-
πος αὐτῶν ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς
ῶν, ἐκαρτέρει, ὥσπερ δροσιζό-

οὕτω τὸ τῆς ἀθλήσεως πέρας
ἀπειλήφε.

Τὴν δὲ τιμίαν
καὶ θαυματουργὸν αὐτοῦ κεφα-
λήν ὁ τύραννος εἰς τύπον ποιή-
σας ἐκπώματος χρυσίῳ κατέδη-
σεν, ἦν γὰρ θαυμάσας τὸ τού-
του καρτερικόν. Πολλὰς δ' αὐτῆ
τάς ἰάσεις ἐν Θεοδοσιουπόλει
τελέσασα ἦν, ὅπου δὴ καὶ τὸ
τέλος ὁ μάρτυς ἀπειλήφεν. Ὑ-
στερον δὲ
μετεκομίσθη ἐν Τραπεζοῦντι τῇ
πόλει, τοῦ πρωτοσεβάστου Κων-
σταντίνου καὶ ἀδελφιδοῦ τοῦ
μεγαλομάρτυρος τὰ κατ' αὐτὴν
περιέποντος καὶ

τὸ ταύτην μετακομισθῆναι οἰ-
κονομήσαντος, λαμπραῖς τε
ταῖς παρασκευαῖς καὶ ταῖς
πομπαῖς καὶ λαμπάσι τὴν ἀνα-
κομιδὴν τελέσαντος. Τελεῖ-

μενος, ὡς ἐν ἄρματι ἐπέβαινε
εἰς φῶς ἀνέσπερον καὶ παραδό-
ξως ἐκελάδει τὴν φιλανθρωπί-
αν τοῦ ὑψίστου, προσεκάλει δὲ
πᾶσαν τὴν κτίσιν πρὸς ὑμνωδί-
αν Θεοῦ, καὶ δοξολογίαν· αὐ-
λοῖς ὄμμασιν ἑώρα τῷ φωτοδότι
Χριστῷ, ἀγαλλόμενος ἔψαλλεν:
εὐλογεῖτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν
Κύριον· οὕτω δὲ τὸ τῆς ἀθλήσε-
ως πέρας ἀπειλήφε, καὶ τὸν ἀν-
τίπαλον κατεπάλασε τῷ 1164
τῇ 2 Ὀκτωβρίου. Τὴν δὲ τιμίαν
καὶ θαυματουργὸν αὐτοῦ κεφα-
λήν ὁ τύραννος εἰς τύπον ποιή-
σας [ἐκ πώματος] χρυσίῳ κατέ-
δησεν· ἦν γὰρ θαυμά[σαι] τὸ
τούτου καρτερικόν! πολλὰς [δὲ]
αὐτῆ τάς ἰάσεις ἐν Θεοδοσιου-
πόλει τελέσασα ἦν, ὅπου δὴ καὶ
τὸ τέλος ὁ μάρτυς ἀπειλήφεν·
ὑστερον δὲ ἡ τιμία αὐτοῦ κἄρα
μετεκομίσθη ἐν Τραπεζοῦντι τῇ
πόλει τοῦ πρωτοσεβάστου Κων-
σταντίνου καὶ ἀδελφιδ[οῦ] αὐ-
τοῦ τοῦ Μεγαλομάρτυρος, τὰ
κατ' αὐτὴν περιέποντος, ὅστις
καὶ τὸν Ἀμην φονεύσας ὑπὲρ
τὴν Οἰνόνην πολεμῶν καὶ τοὺς
Ἀγαρηνοὺς ἀποδιώξας ἐκ τοῦ
Πόντου τὸ ταύτην μετακομισθῆ-
ναι [ἄκονόμισε·] λαμπραῖς τε
ταῖς παρασκευαῖς καὶ ταῖς προ-
πομπαῖς καὶ λαμπάσι τὴν ἀνα-
κομιδὴν [ἐτέλεσε]. – Τελεῖται

1. Θὰ συνέβη τοῦτο μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1115-1140. Περὶ Κωνσταντίνου τοῦ Γαβρᾶ ὄρα L. Petit, [Monodie de Théodore Prodrome sur Etienne Scylitzes, métropolitte de Trébizonde, Izvestiya, (1902-1903)], τ. 8, σ. 3-4.

ται δὲ ἡ αὐτοῦ σύναξις [σ. 137] ἐν τῇ πόλει Τραπεζοῦντι, ἐν ἧ καὶ ἡ τιμία αὐτοῦ κεφαλὴ μετεκομίσθη, ἴδιον ἱερὸν οἶκον εἰς τὸ τοῦ ἁγίου ὄνομα ἔχουσα τιμώμενον. Ταῖς αὐτοῦ πρεσβείαις ὁ Θεὸς σώσαι πάντας ἡμᾶς. Ἀμήν.

Τραπεζοῦντι, ἐν ἧ καὶ ἡ τιμία δὲ ἡ αὐτοῦ σύναξις ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ κεφαλὴ μετε[σ. 67] κομίσθη, ἴδιον ἱερὸν οἶκον εἰς τὸ τοῦ ἁγίου ὄνομα ἔχουσα τιμώμενον. Ταῖς αὐτοῦ πρεσβείαις ὁ Θεὸς σώσαι πάντας ἡμᾶς. Ἀμήν.

Σημειώνουμε ἐδῶ μόνο λεπτομέρειες πού ὡς προσθήκες ἐπισημαίνονται στὸ κείμενο τοῦ συναξαρίου πού δημοσίευσε ὁ Ἄνθιμος Γαβρᾶς καὶ πού φανερώνουν τὴ λαθροχειρία του στὸ βίο καὶ στὸ μαρτύριο τοῦ Θεόδωρου Γαβρᾶ.

1. Γράφει ὡς γενέτειρα πόλη τοῦ ἁγίου τὴν κωμόπολη Ἄτρα τῆς Χαλδίας³⁵.

2. Ἀναφέρει Ἐμμανουὴλ Κομνηνὸ βασιλέα τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ὁ Ἀμηνᾶς ἀπὸ τῆ Μελιτηνῆ Ἀχμέτ Μελικ τὸ 1164 μὲ σύμμαχο τὸν ἀποστάτη Ἀνδρόνικο Κομνηνὸ, κατέλαβε καὶ λεηλάτησε τὶς περιοχὲς Σεβάστειας, Καισάρειας, Κολωνίας καὶ Νικοπόλεως. Σὲ μιὰ σύγκρουση μπροστὰ τὴν πόλη τῆς Νεοκαισαρείας ὁ Θεόδωρος Γαβρᾶς, στρατηγὸς Χαλδίας, Τραπεζοῦντας καὶ Κολωνίας, ἠττάται, συλλαμβάνεται καὶ θανατώνεται.

3. Κατὰ τοὺς κανόνες τῆς συνθέσεως μαρτυρίου περιγράφει τὴν ὁμολογία πίστεως τοῦ ἁγίου καὶ τὴ διακήρυξη τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Κατὰ τοὺς ἴδιους αὐτοὺς κανόνες παραθέτει ἀκόμα τὴν προσευχὴ τοῦ ἁγίου πρὶν ἀπὸ τὸ μαρτυρικό του τέλος καὶ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ὅλης μαρτυρικῆς διαδικασίας ἀπὸ τὸν ἅγιο.

4. Γράφει ὅτι ὁ μαρτυρικός θάνατος συνέβη τὴν 2αν Ὀκτωβρίου τοῦ 1164.

5. Γράφει ὅτι τὸν Ἀμηνᾶ φόνεψε ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς, ὁ ἀνεπίως τοῦ ἁγίου, σὲ μάχη πέρα ἀπὸ τὴν Οἰνὴ.

Καὶ στὴ νέα ἀκολουθία τοῦ Ἄνθιμου Γαβρᾶ, διασκευὴ τῆς ἀκολουθίας πού ἀντέγραψε ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμος, παρατηροῦνται δείγματα

35. Ἡ «λαθροχειρία» αὐτή, στὴν ὁποία ὤθησε τὸν Ἄνθιμο Γαβρᾶ ὁ ὑπερβολικός του ζῆλος γιὰ τὴ γενέτειρά του πόλη, ἀπαντᾶται στὴν ἀκολουθία (στὶς σσ. 53 –δύο φορές–, 54, 60 καὶ 70) καὶ στὸ συναξαριακὸ κείμενο (βλ. πῶ πάνω).

σαφή τῶν προσθηκῶν, καὶ ἰδιαίτερα τῆς προσθήκης 1.

Ἐνα πολύστιχο κατασκευάσμα «*Τὸ ᾄσμα τοῦ Γαβρᾶ*», ἐγκωμιστικὸ τῆς πολεμικῆς ἀνδρείας τοῦ στρατηγοῦ Γαβρᾶ, δημοσιεύθηκε τὸ 1958 στὴν *Ποντιακὴ Ἑστία*³⁶. Τὸ στιχοῦργημα αὐτό, μὲ τίτλο *ᾄσμα παλαιὸν ἀφιερωμένον εἰς τὸν στρατηγὸν Γαβρᾶν* δὲν ἀναφερόταν στὸν ἅγιο Θεόδωρο Γαβρᾶ, ἀλλὰ, ὅπως ἐκθέσαμε ἀναλυτικά, στὸν Κωνσταντῖνο Γαβρᾶ³⁷. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 127 στίχους. Ὅπως ἀποδείχτηκε, οἱ στίχοι 30 ἕως 127 –δεκαπεντασύλλαβοι– ἔχουν παραληφθεῖ ἢ αὐτολεξεῖ ἢ μὲ ὀρισμένες προσθαφαιρέσεις ἀπὸ τὴ *Χρονικὴ Σύνοψη* τοῦ Κ. Μανασσῆ καὶ ἀπὸ τὸ *Ἀκριτικὸ ἔπος* κατὰ τὴν παραλλαγὴ Τραπεζούντας³⁸. Μόνο γιὰ τοὺς πρῶτους περίπου 30 στίχους, πού ἀκολουθοῦν μετρικῶς τὸ 12σύλλαβο βυζαντινὸ στίχο, δὲν προχώρησε ἡ ἔρευνα, γιὰ νὰ ἀνευρεθεῖ ὁ συγγραφέας τους, γιὰτὶ θεωρήθηκε ὅτι, ὅπως καὶ οἱ ἐπόμενοι στίχοι, εἶναι καὶ αὐτοὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δάνεια ἀπὸ προγενέστερο στιχοῦργημα.

Οἱ 127 στίχοι περιῆλθαν στὴν κατοχὴ τοῦ Ἄνθιμου Γαβρᾶ ἀπὸ τὸν τότε Ἑλληνα πρόξενο στὴν Αἴγυπτο. Ὁ πρόξενος, πιστεύοντας ὅτι τὸ στιχοῦργημα ἀναφερόταν στὸν ἅγιο Θεόδωρο Γαβρᾶ καὶ γνωρίζοντας τὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ βιβλίου *Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου*, πού περιελάμβανε καὶ ἀκολουθία καὶ συναξάριο γιὰ τὸν ἅγιο, τὸ ἀπέστειλε τὸ 1892 στὸ συντάκτη τοῦ βιβλίου Ἄνθιμο Γαβρᾶ. Αὐτὸς πάλι, στὰ Ἱεροσόλυμα, στίς 15 Μαρτίου 1904 τὸ κατέγραψε καὶ μὲ τὴν προσθήκη 16 ἐπεξηγηματικῶν παρατηρήσεών του σὲ στίχους τοῦ στιχοῦργήματος, τὸ παρασκεύασε γιὰ ἔκδοση³⁹. Τὸ 1958 ὁ Ἀντώνιος Γαβρᾶς, μόνιμος κάτοικος τοῦ Μπουένος Ἄϊρες, τὸ ἀπέστειλε ἀπὸ τὴν Ἀργεντινὴ στὴν *Ποντιακὴ Ἑστία*. Γράφει εἰσαγωγικῶς ὁ διευθυντῆς τοῦ περιοδικοῦ:

Τὸ κείμενον, μαζί μὲ σχετικὰς σημειώσεις, ὡς πιστῶς δημοσιεύονται ἐν συνεχείᾳ, μᾶς ἀπεστάλη ἀπὸ τὸν συμπατριώτην μας κ. Ἀντώνιον

36. Ποντιακὴ Ἑστία, τεῦχ. 196-108 (1958), σσ. 4935-40.

37. Σ' αὐτὸν ἄλλωστε ἀναφέρονται καὶ οἱ διασωθέντες στίχοι τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀρχὴ ὀνομασιτὶ τὸν ἀναφέρει: *Τραβῶδ', Γαβρᾶ, τραβῶδ', Γαβρᾶ καὶ Γαβροκωνσταντῖνε*. Βλ. Ὁδ. Λαμψίδη, *Ἡ Χρον. Σύνοψις τοῦ Μανασσῆ καὶ ἐν «ᾄσμα τοῦ Γαβρᾶ»*, ὅ.π., καὶ ἰδίως σσ. 207-09.

38. Ὁδ. Λαμψίδη, *Ἡ Χρον. Σύνοψις*, ὅ.π., σσ. 212-19 καὶ τοῦ ἰδίου, *Τὸ Ἀκριτικὸν ἔπος καὶ τὸ «ᾄσμα τοῦ Γαβρᾶ»*, ὅ.π., σσ. 33-38.

39. Ἐντούτοις ὁ Ἄνθιμος Γαβρᾶς δὲν τὸ δημοσίευσε στὴ δευτέρα ἔκδοση τοῦ βιβλίου του *Τὰ ἄνθη τοῦ Παραδείσου* τὸ 1911, ἴσως γιὰτὶ εἶχε πιά πεισθεῖ ὅτι τὸ στιχοῦργημα αὐτὸ δὲν ἦταν ἐγκωμιστικὸ τοῦ Θεόδωρου ἀλλὰ τοῦ Κωνσταντῖνου Γαβρᾶ.

Γαβρᾶν, κάτοικον Βουένος Ἰαίρες τῆς Ἀργεντικῆς, συνοδευόμενον μὲ ἐπιστολὴν ἀπὸ 15-8-1958 εἰς τὴν ὁποίαν μᾶς λέγει:

«...Εἰς τὸ μηνιαῖον περιοδικὸν “Ποντιακὰ Φύλλα”, ἔτος Β’ –τεῦχος 20^{ον} τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου 1937– σελίς 334 “Ἱστορικαὶ ἔρευναι”, περιοδικόν, ὅπερ ἐπισυνάπτει ὁ ὑποφαινόμενος Ἀντώνιος Γαβρᾶς, μετὰ συγκινήσεως ἀνέγνωσα τὸ ἱστορικόν, τοῦ ὑπὸ ἀεμνήστου ἐξαδέλφου μου Κυριάκου Γαβρᾶ, ὑποδειχθέντος προτρεπτικοῦ, εἰς περιστάσεις ἀρνήσεως ἐργασίας τινός, ἀναφερομένου εἰς τὴν παροικιακὴν ἔκφρασιν “θὰ φτᾶς ἄτο καὶ τῇ Γαβρᾶ τὴν τραγωδίαν πὰ θὰ λές”.

Ἐπειδὴ ἡ ἐν προκειμένη περιστάσει τραγωδία δὲν ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ἐν λόγῳ περιοδικόν, διὰ τοῦτο λαμβάνω τὴν τιμὴν καὶ τὸ θάρρος, νὰ σᾶς ἀποστείλω τὸ ἀντίγραφον αὐτῆς τῆς “τραγωδίας τοῦ Γαβρᾶ” μὲ τὴν παράκλησιν ὅπως δημοσιευθῇ εἰς τὴν “Ποντιακὴν Ἑστίαν” καὶ περιωθῇ μαζὶ μὲ τὰ ὅσα συνέβησαν καὶ ἐλέχθησαν εἰς τὸν ἀλησμόνητον ἡμῶν Πόντον.

Τὸ τραγούδι αὐτὸ τοῦ Γαβρᾶ εἶναι ἀντίγραφον δοθὲν εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις μονάζοντα πρωτοσύγγελλον Ἀνθίμον Γαβρᾶν κατὰ τὸ 1892 ὑπὸ τοῦ Ἑλληνοσ ἐν Αἰγύπτῳ Προξένου, Γαβρᾶς τὸ ὄνομα, δηλώσαντος ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Γαβράδων καὶ ἦτις ἀπεμακρύνθη ἐκ τῶν μερῶν τῆς Τραπεζοῦντος μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς...».

Προσθέτει εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς ὅτι τὸ τραγούδι αὐτὸ τὸ ἀντέγραψε (ὁ κ. Ἀντώνιος Γαβρᾶς) ἀπὸ τὸν μονάζοντα πρωτοσύγγελλον Ἀνθίμον Γαβρᾶν τὸ ἔτος 1906 καὶ τὸ ἔφερε μαζὶ του εἰς τὴν Ἀργεντινήν. Καὶ τώρα μᾶς τὸ ἀποστέλλει [...] πρὸς δημοσίευσιν.

Τὸ στιχούργημα αὐτὸ συνετέθη ἀσφαλῶς μετὰ τὴ δημοσίευσιν τῆς παραλλαγῆς Τραπεζοῦντος τοῦ Ἀκριτικοῦ ἔπους ἀπὸ τὸ Σάββα Ἰωαννίδη τὸ 1887⁴⁰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1892, ὅταν, ὅπως γράφει ὁ Ἀντώνιος Γαβρᾶς, ὁ Ἑλληνας πρόξενος στὴν Αἴγυπτον, Γαβρᾶς καὶ αὐτός, τὸ ἔστειλε στὸν Ἀνθίμον Γαβρᾶ. Σκοπὸς ἦταν οἱ στίχοι αὐτοὶ νὰ ἀναπληρώσουν ἓνα κενὸ ποῦ δημιουργοῦσαν ἡ παροικιακὴ φράση στὴν περιοχὴ τῆς Χαλδίας «θὰ φτᾶς ἄτο καὶ τῇ Γαβρᾶ τὴν τραγωδία πὰ θὰ λές» καθὼς καὶ ἡ μνεῖα τοῦ Κωνσταντίνου Γαβρᾶ σὲ τρία δημῶδη ἄσματα. Στὰ δύο πρῶτα ὁ ἀρχικὸς στίχος εἶχε *Τραβῶδ’ Γαβρᾶ, τρα-*

40. Σάββα Ἰωαννίδη, Ἔπος μεσαιωνικὸν ἐκ τοῦ χειρογράφου Τραπεζοῦντος. Ὁ Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας ὁ Καππαδόκης, Κωνσταντινουπόλις 1887. Βλ. ἐπίσης H. G. Beck, *Geschichte der byzantinischen Volksliteratur*, München 1971, σσ. 66.

βώδ' Γραβᾶ καὶ Γαβροκωνσταντῖνε, καὶ στὸ τρίτο Γαβρᾶ-μ ντὸ στέκει
καὶ τερεῖς καὶ τίναν περιμένεις; Ἀκριβῶς τὴν πολεμικὴ αὐτὴ δράση
τοῦ Γαβρᾶ καὶ εἰδικότερα τὴν τραγωδία τῆ Γαβρᾶ (τὸ τραγούδι τοῦ
Γαβρᾶ) θέλησε νὰ περικλείσει στοὺς 127 στίχους ὁ συνθέτης του.

Μὲ τὸ μικρὸ αὐτὸ δημοσίευσμά μας θελήσαμε νὰ παρουσιάσουμε
τὴν προβληματικὴ γιὰ τὸ βίο καὶ τὸ μαρτύριο ὅπως καὶ γιὰ τὰ ἀγιολο-
γικὰ κείμενα τοῦ ἁγίου Θεόδωρου Γαβρᾶ ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνημερώσουμε
τοὺς μελετητὲς γιὰ τὴν περαιτέρω ἔρευνα.